

УДК 930=161.2(043)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.145.2>А. Бойко-Гагарін, канд. іст. наук
Національний музей історії України, Київ, Україна**ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО НА КИЇВЩИНІ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Досліджено процеси підробки та спроби збуту фальшивих грошових знаків, що відбувались протягом ХІХ – на початку ХХ ст. на Київщині, що проаналізовані, спираючись на справи із фондів історичних архівів та матеріали тогочасної преси. Визначено особливості діяльності фальшивомонетників у зазначеному регіоні, встановлено основні центри та райони виготовлення фальсифікатів, а також місця та умови їхнього збуту. Більшість наведених у статті джерел публікуються вперше. Встановлені також періоди сплесків активності фальшивомонетників у Києві та на території тогочасної губернії. Окрім підробок обігових монет і паперових грошових знаків (асигнацій, кредитних білетів), наведено дані щодо виявлених фактів підробки цінних паперів, гербових марок і грошових сурогатів. Отримані висновки дозволяють уявити обсяги проблеми фальшування грошей на Київщині, скласти топографію основних районів виявлення підробок. Дослідження актуальне та має вагоме наукове значення не лише для історії грошового обігу та нумізматики, а і для історії криміналістики та юриспруденції.

Ключові слова: Російська імперія, Київська губернія, фальшивомонетництво, криміналістика, архівні джерела, догадніські газети.

Постановка проблеми. Спорадичність дослідження топографії монетних знахідок у різних історичних регіонах України підкреслював у визначенні стану та перспектив вітчизняної нумізматики відомий учений М. Котляр, акцентуючи увагу на відсутності синтетичних праць узагальнюючого характеру, базованого на великому фактичному матеріалі. Основними напрямками уточнення та поглиблення топографічних зведених довідників вчений бачить у введенні у науковий обіг матеріалів музейних зібрань, аналізу топографічних зведень попередніх дослідників, перегляд архівних даних, зокрема й за кордоном, ознайомлення із науковою та газетною періодикою [47, с. 31–32]. Ця позиція також повністю відповідає дослідженню питання історії фальшування грошових знаків в Російській імперії, для максимально повного розкриття якої необхідне ефективне поєднання різноманітних джерел: кримінальних справ архівів, публікацій газет, матеріалів музейних та приватних колекцій тощо.

Аналіз історіографії. Основні методологічні засади вивчення проблем економічної історії Російської імперії у фокусі різних питань грошового обігу та економічного розвитку закладені професором В. Орликом [48, 49, 53], аналізуючи фінансову політику [51, 54], систему фінансового управління [52] та окремі джерела вивчення згаданої теми [50].

Одним із перших дослідників юридичного аспекту фальшивомонетництва в Російській імперії був професор Університету св. Володимира – В. Сокольський, який ретельно проаналізував особливості законодавства щодо протидії цим злочинам від середини ХVІІ ст. до моменту публікації праці [59]. Відомим нумізмом імперського часу М. Деммені було складено витяг, що поєднав лише ті законодавчі акти Повного зібрання Законів Російської імперії, що мають відношення до монетної справи [45]. У радянський час майже відсутній інтерес до вивчення питання фальшування грошей у Російській імперії, лише дослідником Е. Стефановським [60] було опубліковано підробку кредитного білету із фондів Державного архіву Харківської обл. Окремі питання проблеми підробки грошей у Російській імперії в наш час вивчалися академіком В. Коцуром [41], українськими вченими С. Орлик [55, 56, 57, 58], А. Бойко-Гагаріним [42, 43, 44], а також білоруською дослідницею І. Колобовою [46].

Постановка завдання. У статті досліджені свідчення про підробку знаків грошової оплати та грошових сурогатів, які територіально об'єднані у межах м. Києва, що дозволяє отримати уявлення про масштаби цієї проблеми в досліджуваній період. Наведені в статті згадки про фальшивомонетників, місця виготовлення

фальсифікатів, факти виявлення підробок грошей дозволяють скласти своєрідну топографію та визначити основні центри незаконного виготовлення грошей у центрі колишньої Київської губернії.

Виклад основного матеріалу. Згадки про виявлення фальшивих грошей за часів правління імператора Павла І відомі вже з початку ХІХ ст. 19 червня 1803 р. київський міщанин Романовський надав до поліції отриману ним фальшиву 25 руб. асигнацію зразка 1797 р. з № 42301, привезену ним з Москви, де через місцевого купця Максимова оформлено замовлення до заводу дзвонів на суму 1180 руб. [15, арк. 1–2].

12 липня 1804 р. київський міщанин Брайчевський розраховувався із купчихою Дударевою фальшивою 10 руб. асигнацією з № 523709, яку отримав від візника Афанасія Зотова, що зупинився у Києві разом із французьким графом Сент Вінсентом, прямуючи до Москви [16, арк. 2–2 зв]. 15 червня 1805 р. до київської поліції капітаном артилерії Півоваровим було пред'явлено фальшиву 25 руб. асигнацію [17, арк. 5–6]. Як бачимо, найперші факти виявлення фальсифікатів грошових знаків пов'язані із ввезенням до Києва з метою збуту фальсифікатів грошей із інших регіонів Російської імперії.

У першій половині ХІХ ст. особливістю грошового обігу Київщини була популярність серед населення російських монет, карбованих для Царства Польського. Тому не дивно, що нам стали відомі і факти виявлення підробок, виготовлених за прототипом цих монет. 26 грудня 1838 р. київським старшим поліцеймейстером направлено рапорт Київському військовому, Подільському та Волинському генерал-губернатору Д.Г. Бібікову про виявлення на Печерську серед сплачених євреєм Лейзером Каневським за вино у шинку купця Попова фальшивого польського п'ятизлотника [13, арк. 1].

Досліджуючи національну приналежність фальшивомонетників в часи Російської імперії, ми встановили "лідерство" у процесі виготовлення та збуту підробок серед євреїв [44]. 19 травня 1862 р. до Управління Київського військового, Подільського та Волинського генерал-губернатора надходить рапорт київського старшого поліцеймейстера про виявлення у орендувального кімнату по вул. Спаська єврея Йехеля Зборського виявлено фальшиві 5 руб. кредитні білети зразка 1855 р. з різними номерами, які той ховав у лоскутку тканини за піччю. Передані до подільської жандармської частини зразки фальшивих білетів були погашені печатками [14, арк. 5–6].

Факти підробок монет відомі вже з ХІХ ст. При обласуванні гавані на Оболоні у 1897 р. знайдені 37 срібних рублів Катерини ІІ та фальшивий імперіал зразка

1854 р., три мідні коп. XIX ст., повернуті рядовому Микиті Матвееву, що знайшов їх [2, арк. 1].

Виплеск виявлення підроблених грошей різного роду спостерігаються на шпальтах газети "Киевлянин" протягом майже літа та весни 1893 р., повідомляючи не лише про виявлення підробок безпосередньо у Києві, а також і інших містах. У березні 1893 р. у Києві відділенням Контори державного банку було виявлено якісні підроблені 100 руб. з № 198.053, виготовлені за допомогою фотографії [38, с. 2], а також фальшиві 3 руб., кредитні білети з підписом Карпова та серією і номером БМ 863457, що відрізнялись зухвалим викривленням тексту Маніфесту з попередженням фальшивомонетникам – замість "За підробку кредитних білетів винні підлягають позбавленню всіх прав та майна та висилаються на каторжні роботи", вказано "За підробку білетів слід винагородити" [39, с. 3] і влітку цього ж року в готелі Києво-Печерської Лаври послушником монастиря було виявлено фальшивий кредитний білет, що намагався розмінати приїжджий із Кам'янця-Подільського Олексій Поварчук [32, с. 2].

У кінці XIX ст. збільшується кількість повідомлень про підробку монет, що може бути викликане суттєвим підвищенням ступенів захисту паперових грошових кредитних білетів. 19 липня 1893 р. городовим Либідської дільниці було затримано міщанку Пелагею Бульваренко із виявленими у неї фальшивими 20 коп., монетами, виготовлені зі свинцю, які вона отримала від невідомого в оплату за вишні та намагалась придбати хліба у крамниці Абрама Залца. Звинувачену відпустили після проведеного в її квартирі обшуку, що не підтвердив її злочинної діяльності [37, с. 2].

Кожен факт виявлення підробок грошей був тривожним сигналом для місцевої влади та правоохоронних органів, тому політика протидії фальшивомонетництву досягала державних масштабів та передбачала цілу систему заходів протидії. Одним із таких інструментів було централізоване інформування про ознаки фальшивих кредитних білетів, що розсилалось у всі регіони імперії у крупні банки та каси, виробничі підприємства та місця постійного значного готівкового обігу. Наприклад, у 1896 р. у канцелярію Київського заводу "Арсенал" надходить інформаційний бюлетень з переліком основних характерних ознак підробок кредитних білетів 100 руб. номіналу зразка 1894 р. [1].

Не рідкістю є факти виявленні фальшивих грошей в процесі торгівлі у містах. Поліція у Києві отримувала повідомлення про розрахунки фальшивими монетами чи кредитними білетами і різних магазинах та крамницях, власники яких визнавали та впізнавали підробки, стверджуючи, що отримали їх від інших покупці та не змогли ідентифікувати самостійно. У 1898 р. У Києві власник бакалійної крамниці Тимофій Биковський не зміг розпізнати фальшиві 50 коп. [31, с. 3], у тому ж році затримано солдата Василя Бурцова, що намагався збути у крамниці за дрібні товари фальшиві 50 коп. (при затриманні ще три подібні монети виявили у нього в роті) [25, с. 3]. 22 жовтня 1907 р. у Києві із фальшивою 1 руб. монетою було затримано Арсенія Пирогова, поліція констатувала те, що виявлена підроблена монета "місцевого виготовлення" [33, с. 4]. Восени 1907 р. в Києві також набула гучного резонансу справа про викриття фальшивомонетника Андрія Коноваленка, що підробляв монети номіналом у 50 коп. на Деміївці [29, с. 3]. 25 лютого 1909 р. Київський окружний суд виніс вирок козаку з с. Хацьки Переяславського повіту Полтавської губ. – Мойсею Андрежву Богдану, що виготовляв фальшиві рублі, а також 20 та 10 коп. монети у буд. № 29 по вул. Троїцькій в Києві [5, арк. 2].

Для збуту підробок причетні до фальшивомонетництва часто обирали місця, де розрахунки проходять оперативно та часто в умовах поспіху. Наприклад, у 1911 р. у Києві на Олександрівській пл. (нині Контрактова пл. – Б. Г.) було затримано А. Кочетова за спробою збути фальшиві 5 руб. кредитний білет у трамваї [20, с. 3]. Так само у вересні 1912 р. газета "Киевская Почта" майже щодня повідомляє про активність фальшивомонетників – в різних районах Києва затримували осіб, що були причетні до збуту фальшивих кредитних білетів та монет – 22 вересня за спробу збуту фальшивих 25 руб. було затримано турка Оглі Турухтова, що намагався розмінати підроблену банкноту у фруктовій крамниці свого співвітчизника Мустафіали по вул. Велика Підвальна, буд. 14, винного доставили у Лук'янівську тюрму (рис. 1) [34, с. 2]. Наступного дня містяном повідомили зі шпальт газет, що спроби збути фальшиві срібні рублі зафіксовано на Солом'янському базарі [35, с. 3], а через тиждень у поштової конторі по вул. Іллінська затримано Б. Забарського із фальшивими 25 руб., які той хотів сплатити за переказ, розміром 100 руб., інші гроші з яких виявились справжніми [36, с. 3].

Найчастіше жертви фальшивомонетництва не могли самостійно розпізнати підробку, вказуючи поліції на весь ланцюг її відомих епізодів обігу – від кого і кому передавалась в обмін, за які товари та послуги. Наприклад, вінницький купець Г. Глозман надав в управління подільської поліцейської дільниці фальшивий кредитний білет 25 руб., який ним було отримано у цукерні І. Штройма по вул. Константинівська, буд. № 12 в решту зі 100 руб. [40, с. 3].

Причетність представників органів карного розшуку та поліції до процесів фальшування чи збуту підроблених монет і банкнот не була унікальним явищем. Наприклад, київська газета "Южная Копейка" повідомляє історію слідчого жандармського вахмістра на прізвище Баранчук, якого було затримано у 1911 р. у Красноярську із фальшивими 100 руб. кредитними білетами, які він отримав від фальшивомонетників, яких мав вистежити та притягнути до відповідальності [22, с. 2]. Проти слідчих, хто ступав на шлях допомоги фальшивомонетників, влада інформувала регіональні жандармські управління для попередження відновлення винного у органах поліції в інших губерніях. Наприклад, 27 квітня до Фастівського відділення Київського жандармського поліцейського управління залізниць надійшло секретне повідомлення про звільнення із Єнісейського губернського жандармського управління вахмістра Гавриїла Баранчукова за співництво у діяльності з фальшивомонетниками, що виїхав з метою відновитись у поліцейських органах у іншій губернії [8, арк. 17]. Прикладом "перевертня" серед служителів же декілька таких самих «картинок» [22, с. 2]. Дійсно, кредитні білети номіналом 100 руб. мали високо художній дизайн та майстерно виконаний портрет, створений найвідомішими художніми майстрами і нагадували полотна творів мистецтва. З високим ступенем імовірності можна стверджувати, що йдеться про одну і ту саму особу, яку вже не можна було допускати до служби у правоохоронних органах [44, с. 69–77].

Своєрідний сплеск активності фальшивомонетників у Києві спостерігаємо за даними джерел у 1912 р.

20 березня 1912 р. керівнику київської поліції надходить секретний циркуляр від губернатора О. Гіrsa щодо занепокоєння особливою канцелярією Міністерства Фінансів по кредитній частині щодо частоті появи у місті фальшивих кредитних білетів (особливо часто 5 руб. номіналу) та обігової монети [9, арк. 65]. Наступного 1913 р. київським губернатором повідомлено про часті появи підробок кредитних білетів 25 руб. номіналу зразка 1909 р. [10, с. 208], а також 5 руб. номіналу із вимогою негайного повідомлення його про всі випадки виявлення та затримання підозрюваних у збуванні підробок грошей [11, с. 430].

17 лютого 1912 р. на станції Передмостова Слобідка Остерського повіту Чернігівської губ. (сучасний район о-ва Гідропарк в Києві – Б. Г.) затримано єврея Сруля Хамова-Хайтіна, що намагався збути 2 фальшиві 20 коп. монети дрібного номіналу при купівлі тютюну у крамниці Наталії Артамонової, після чого затриманий на базарі унтер-офіцером Олександром Доліним та переданий судовому слідчому III дільниці по Остерському повіту Чернігівської губ., пропонувавши поліції за своє негайне звільнення 10 руб. [7, арк. 79–80].

Під час слідства над фальшивомонетниками в Києві використовували їхні фотографії, про що свідчать наявні в Державному архіві Київської обл. кримінальні справи за 1911-1912 рр. В особових справах Київської губернської тюремної інспекції містяться фотографії учасників виготовлення фальшивих грошей: Шая Хаїмова-Шмулева Вайнермана [6, арк. 3] та Павла Степановича Труша [3, арк. 29]. Цікавим є акт огляду каторжника міщанина Іозефа Совранського, засудженого за підробку монети, що містить анкету засудженого та його фотокартку (рис. 2). Також в анкеті передбачалося заповнення таких пунктів: здатність направлятися у заслання; здатність до праці; чи може бути закований у кайдани; чи придатний до відправлення на о. Сахалін (рис. 3); чи може довго йти пішки; чи вимагає особливо уважного нагляду; яким володіє ремеслом тощо. Цікавим у справі засудженого Іозефа Совранського також є те, що в заповненій анкеті вказано про відсутність володіння ремеслом, що викликає подив, адже для виготовлення підробок монет необхідні були певні навички з обробки металів та нанесення металевого покриття, лиття тощо [3, арк. 20–23].

Затримані у 1913 р. у Києві фальсифікатори монети відрізнялись тим, що організували виробництво у двох окремих приміщеннях, розташованих в різних вулицях міста – так заготовки для 20 та 50 коп. відливались Оленою Малишевською у квартирі по вул. Велика Підвальна, а їхня обробка та покриття наносились механіком Олександром Пряхіним, що володів магазином механічних виробів на Хрещатику [28, с. 4]. У процесі розшуку вказаних осіб було отримано свідчення, що ніби фабрика із незаконного виготовлення монет знаходиться в квартирі на одній із центральних вулиць Києва, про що було повідомлено губернатору і на розшук по такій особливо важливій справі було доручено приставу Солом'янської поліцейської дільниці Ткачова – бувшому командувачу розшуковим відділенням у Смоленську. Агентами поліції було отримано інформацію, що дворянка Олена Мілашевська, відповідно до показань її кухарки, не спить по ночам, а займається із "якимись машинками". За допомогою кухарки, прізвище якої в газеті позначене для уникнення розправи як "N", поліція вчинила обшук у час відсутності хазяїв. Під час появи поліції громадянка Мілашевська знепритомніла, відливаючи в цей самий час двоєривні монети. У квартирі затри-

маної знайшли списки всіх причетних до підробки та збуту, що надало слідчим адресу Олександра Пряхіна, якого було затримано у будинку № 8 по вул. Бульйонська (нині вул. Рогнідинська – Б. Г.). У квартирі Пряхіна виявлено техніку для гальванопластики та обробки відлитих монет [30, с. 3].

Цікавість для фальсифікаторів складали не лише грошові знаки, а й інші ліквідні активи, зокрема цінні папери, гербові марки на сплату податку, відрізні купони отримання прибутку по облигаціях та ін. 29 травня 1914 р. київська газета "Рада" повідомляла про виявлення фальшивих купонів Харківського земельного банку: "*Справа про фальшиві купони. Вчора в київському окружному суді почалася справа про фальшиві купони харківського земельного банку. На лаві підсудних 7 душ: О. С. Лопатин, Л. Ф. Круликівський, брати Я. і Х. Зільбермані, А. О. Веселовський, В. Н. Лапін та інші*" [26, с. 3]. Факти підробки гербових марок зафіксовані в Російській імперії ще напередодні Першої світової війни. Київський військовий окружний суд надає опис фальсифікатів гербових марок номіналом 50 та 75 коп. [12, арк. 28-29] Незаконну фабрику фальшивих паспортів та різного роду документів було виявлено у Києві в квартирі Я. Розенкранца, що проживав у буд. № 28 по вул. Олександрівській, – повідомляє "Вечерняя Газета" [27, с. 3]. 16 листопада 1916 р. в цій же газеті інформується про факт підробки проїзних документів на залізничний транспорт [23, с. 2], а також про виявлення в Одесі фальшивих карток на отримання цукру [24, с. 4].

Висновки. Найперші факти виявлення фальсифікатів грошових знаків пов'язані з увезенням до Києва з метою збуту фальсифікатів грошей із інших регіонів Російської імперії. Поширеність на Київщині російсько-польських монет викликала появу також підробок за їх прототипом у першій половині XIX ст. Виплеск виявлення підроблених грошей різного роду спостерігається на шпальтах газети "Киевлянин" протягом майже літа та весни 1893 р. У кінці XIX ст. збільшується кількість повідомлень про підробку монет, що може бути викликане суттєвим підвищенням ступенів захисту паперових грошових кредитних білетів. Одним із центрів локалізації підпільних виробництв монет в Києві на початку XIX ст. було селище Деміївка. Для збуту підробок причетні до фальшивомонетництва часто обирали місця, де розрахунки проходять оперативно та часто в умовах поспіху, тому в тогочасних джерелах частими є повідомлення про затримання при спробі збуту фальшивомонетників на ринках, ярмарках. Рідкісний випадок переходу на злочинний шлях поліцейського слідчого жандарма став відомий на Київщині у 1911 р.: про потенційні наміри вахмістра на прізвище Баранчик, який втік з Красноярська, було повідомлено у секретній записці до Київського жандармського поліцейського управління залізниць, а згодом проінформовано і в місцевій пресі. Своєрідний сплеск активності фальшивомонетників у Києві спостерігаємо за даними джерел у 1912 р., про що свідчать спеціальні циркуляри губернатора до київської поліції, збувальників фальшивих грошей затримано на сусідній з Києвом Передмостовій Слобідці, декілька особових справ засуджених та ув'язнених за фальшивомонетництво зберігаються в особових справах Київської губернської тюремної інспекції. Цікавість для фальсифікаторів складали не лише грошові знаки, а й інші ліквідні активи, зокрема цінні папери, гербові марки на сплату податку, відрізні купони отримання прибутку за облигаціями тощо.

Рис. 1. Загальний вигляд Лук'янівської тюрми. Київ, 1906 р. [18]

Рис. 2. Фотокартка зі слідчої справи фальшивомонетника Іозефа Совранського, Київська губерньська тюремна інспекція, 1906 р. [3]

Рис. 3. Табір каторжників на о. Сахалін, до 1917 р. [19]

Список використаних джерел

1. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 338. Київський Арсенал, оп. 1, спр. 5, Про зміни в друці 2 роду підробки кредитних білетів сторублевого номіналу, рік 1896.
2. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. 1, Київське губернське правління, оп. 45, спр. 712.
3. ДАКО. Ф. 7, Київська губерньська тюремна інспекція, оп. 5, спр. 1129, Справа про заслання на каторгу міщанина Савранського за підробку золотих та срібних монет, рік 1902, арк. 20–23.
4. ДАКО. Ф. 7, Київське тюремне відділення, оп. 3, спр. 678, Справа про виконання вироку Київського окружного суду над Михайлом

Бобровим, Павлом та Трофимом Трушами, Іонієм Дирдою та Яковом Компанійцем (звинувачуваних у підробці грошей), рік 1909–1917, арк. 29.

5. ДАКО. Ф. 7, Київське тюремне відділення, оп. 3, спр. 679, Справа про виконання вироку Київського окружного суду над Мойсеєм Богдановим (звинуваченого у підробці грошей), рік 1909, арк. 2.

6. ДАКО. Ф. 7, Київське тюремне відділення, оп. 5, спр. 1331, Про висилку на каторгу міщанина Вайнермана за підробку золотих та срібних монет, рік 1911–1912, арк. 3.

7. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАК). Ф. 1439, Чернігівське губернське жандармське управління, м. Чернігів, оп. 1, спр. 1414, Про затримання на станції Предмостова Слобідка єврея, 1912 рік, арк. 79–80.

8. ЦДІАК. Ф. 235, Сулими, оп. 1, спр. 1459, Про збут фальшивих грошей на станції Устинівка, 1912 рік, арк. 17.
9. ЦДІАК. Ф. 274, Київське губернське жандармське управління, м. Київ, оп. 1, спр. 3071, Повідомлення про появу в Києві підробок 5 рублів, рік 1912, арк. 65.
10. ЦДІАК. Ф. 278, Київське жандармське поліцейське управління залізниць, м. Київ, оп. 1, спр. 187, Циркуляр Департаменту поліції про розшук збувальників фальшивих кредитних білетів, рік 1913, арк. 208.
11. ЦДІАК. Ф. 285, Фастівське відділення Київського жандармського поліцейського управління залізниць, ст. Фастів Київської губернії, оп. 1, спр. 430, Цирюляри Київського губернатора про встановлення, припинення негласного нагляду поліції та висилання з Київської губернії різних осіб, рік 1913, арк. 33.
12. ЦДІАК. Ф. 316, Київський військово-окружний суд, м. Київ, оп. 1, спр. 22, арк. 28–29.
13. ЦДІАК. Ф. 442, Канцелярія Київського військового, Подільського та Волинського Генерал-Губернатора, оп. 147, спр. 885, Справа по рапорту виправника посади Київського старшого поліцеймейстера про виявлений в шинку купця Попова фальшивих п'ятизолотників, отриманих ним від єврея Лейзера Копаяєвського, рік 1838, арк. 1.
14. ЦДІАК. Ф. 442, Канцелярія Київського військового, Подільського та Волинського Генерал-Губернатора, оп. 39, спр. 572, Справа про об'явлення євреїв Тохима Збидського і Шая Герашова про розслідування євреями Шамілем Шмішкіним та Лейдом Лондоном фальшивих кредитних білетів, рік 1862, арк. 5–6.
15. ЦДІАК. Ф. 533, Київський військовий губернатор, м. Київ, оп. 1, спр. 293, Справа про фальшиву 25 руб. асигнацію, надану Київським міщанином Романковським, рік 1803, арк. 1–2.
16. ЦДІАК. Ф. 533, Київський військовий губернатор, м. Київ, оп. 1, спр. 603, Справа по рапорту Київського поліцеймейстера Чеботарьова щодо фальшивої десяти рублевої асигнації, принесеною до поліції київським міщанином Бойчевським, рік 1804, арк. 2–2 зв.
17. ЦДІАК. Ф. 533, Київський військовий губернатор, м. Київ, оп. 1, спр. 907, Справа по рапорту Київської поліції з присиланням фальшивих 25 рублевої асигнації наданої капітаном Пивоваровим, рік 1805, арк. 5–6.
18. Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного, м. Київ (ЦДКФФУ). Фото. Загальний вигляд Лук'янівської тюрми. Київ, 1906 р., інв. № 2-32430.
19. ЦДКФФУ. Фото. Табір каторжників на Сахаліні. о-в. Сахалін, до 1917 р., інв. № 2-39152.
20. Арест фальшивомонетчика // Южная копейка. – 1911, 8 мая. – № 152. – С. 3.
21. Жандарм-фальшивомонетчик // Киевские Отклики. – 1911, 9 апреля. – № 48. – С. 4.
22. Жандарм-фальшивомонетчик // Южная Копейка. – 1911, 18 апреля. – № 132. – С. 2.
23. Подделка жел. дорожных документов // Вечерняя Газета. – 1916, 16 ноября. – № 1269. – С. 2.
24. Подделка сахарных карточек // Вечерняя Газета. – 1916, 16 ноября. – № 1269. – С. 4.
25. Сбыток фальшивых монет // Киевское Слово. – 1898, 25 марта. – № 3666. – С. 3.
26. Справа про фальшиві купони // Рада. – 1914, 17 мая. – № 110. – С. 3.
27. Фабрика подложных документов // Вечерняя Газета. – 1916, 10 мая. – № 1061. – С. 3.
28. Фабрика фальшивых монет в Киеве // Полтавский Вестник. – 1913, 20 июня. – № 3156. – С. 4.
29. Фабрика фальшивых монет // Киевлянин. – 1907, 13 октября. – № 283. – С. 3.
30. Фабрика фальшивых монет // Южная Копейка. – 1913, 14 июня. – № 877. – С. 3.
31. Фальшивая монета // Киевское Слово. – 1898, 1 февраля. – № 3615. – С. 3.
32. Фальшивая трехрублевка // Киевлянин. – 1893, 10 июля. – № 188. – С. 2.
33. Фальшиво-монетчик // Киевлянин. – 1907. – № 294. – С. 4.
34. Фальшивые деньги в Киеве // Киевская Почта. – 1912, 22 сентября. – № 1162. – С. 2.
35. Фальшивые деньги в Киеве // Киевская Почта. – 1912, 25 сентября. – № 1163. – С. 3.
36. Фальшивые деньги в Киеве // Киевская Почта. – 1912, 1 октября. – № 1169. – С. 3.
37. Фальшивый двугривенный // Киевлянин. – 1893, 21 июля. – № 199. – С. 2.
38. Фальшивыя сто-рублевки // Киевлянин. – 1893, 24 марта. – № 83. – С. 2.
39. Фальшивыя трехрублевки // Киевлянин. – 1893, 27 марта. – № 86. – С. 3.
40. Фальшивыя деньги // Южная Копейка. – 1911, 16 ноября. – № 335. – С. 3.
41. Kotsur, V. Napoleon Russian Forged Assignations in Naddniproianshchyna (over Dnipro Land) / V. Kotsur, A. Boiko-Gagarin // East European Historical Bulletin. – 2019. – Iss. 11. – P. 66–77.
42. Бойко-Гагарин А. С. Половина матрицы фальшивомонетчика для подделки рубля Николая II Романова / А. С. Бойко-Гагарин // Банкаўскі веснік. – 2017. – №12 [653]. – С. 57–58.
43. Бойко-Гагарин А. С. Фальсификация монет и банкнот в Польше до 1917 года по материалам украинской газетной периоди-

ки / А. С. Бойко-Гагарин // Studia i Materialy "Forum Numizmatyczne, Pieniadz i Mennice". – 2016. – № 1. – S. 103–109.

44. Бойко-Гагарин А. С. Професійна приналежність фальшивомонетників в сер. XIX – поч. XX ст. / А. С. Бойко-Гагарин // Часопис української історії. – 2020. – Вип. 41. – С. 69–77. DOI: 94.10347/2522-4111.2020.41.1.9

45. Деммени М. Сборник указов по монетному и медальному делу в России, помещенных в Полном Собрании Законов с 1649 по 1881 г. Вып. 1 / М. Деммени. – Санкт-Петербург: [б. и.], 1887. – 578 с.

46. Колобова И. Н. Материалы Национального исторического архива Беларуси о деятельности фальшивомонетчиков XIX в. / И. Н. Колобова // Pieniadz a propaganda Wspólne dziedzictwo Europy. Studia i materiały / red. K. Filipow. – Augustów-Warszawa: Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, 2015. – С. 207–209.

47. Котляр М. Ф. Стан і перспективи розвитку української нумізматики / М. Ф. Котляр // Український історичний журнал. – 1965. – № 11. – С. 31–32.

48. Орлик В. М. До питання фінансової складової війни 1812 / В. М. Орлик // Вітчизняна війна 1812 р. і Україна: погляд крізь віки: тези доп. Міжнародної наук.-метод. конф., Київ, 5 грудня 2012 р. / відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Інститут історії України, 2012. – С. 34–36.

49. Орлик В. М. До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії / В. М. Орлик // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2011. – Вип. 18. – С. 59–64.

50. Орлик В. М. Дожовтнева фінансово-правова література як джерело до вивчення проблем фінансової політики уряду Російської імперії кінця XVIII – початку XX ст. [Електронний ресурс] / В. М. Орлик // Історія науки і біографістика. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2010-2/10_orlyk.pdf.

51. Орлик В. М. Єгор Канкрін і фінансова політика Російської імперії в Правобережній Україні в другій чверті XIX ст. / В. М. Орлик // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2006. – № 13. – С. 97–110.

52. Орлик В. М. Казенні палати в системі фінансового управління Російської імперії в кінці XVIII – у XIX ст. (на матеріалах Київської губернії) / В. М. Орлик // Український історичний журнал. – 2003. – № 2 (449). – С. 66–73.

53. Орлик В. М. Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії у першій половині XIX ст. / В. М. Орлик // Український історичний журнал. – 2008. – № 5. – С. 187–195.

54. Орлик В. М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період: монограф. / В. М. Орлик. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2007. – 631 с.

55. Орлик С. В. Российские фальшивые кредитные билеты в Галиции в годы Первой мировой войны / С. В. Орлик // Банкаўскі Веснік. – 2018. – № 2. – С. 51–54.

56. Орлик С. В. Розмінні марки та казначейські знаки у грошовому обігу в Україні в період Першої світової війни / С. В. Орлик // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. праць. – 2015. – 26–27. – С. 141–148.

57. Орлик С. В., Бойко-Гагарин А. С. Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни / С. В. Орлик, А. С. Бойко-Гагарин // Український нумізмістичний щорічник. – 2017. – № 1. – С. 143–164.

58. Орлик С. В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914–1917 рр.): монограф. / С. В. Орлик. – Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2018. – 716 с.

59. Сокольский В. О нарушениях уставов монетных. Историко-юридическое исследование / В. О. Сокольский. – Киев: [б. и.], 1873. – 220 с.

60. Стефановский Е. Фальсификация некоторых кредитных билетов России конца XIX века / Е. Стефановский // Советский коллекционер. – 1977. – № 15. – С. 160–163.

References

1. State Archives of Kyiv. Fund 338. List 1. File 5.
2. State Archives of Kyiv Region. Fund 1. List 45. File 712.
3. State Archives of Kyiv Region. Fund 7. List 5. File 1129. Sheets 20-23.
4. State Archives of Kyiv Region. Fund 7. List 3. File 678. Sheet 29.
5. State Archives of Kyiv Region. Fund 7. List 3. File 679. Sheet 2.
6. State Archives of Kyiv Region. Fund 7. List 5. File 1331. Sheet 3.
7. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 1439. List 1. File 1414. Sheets 79-80.
8. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 235. List 1. File 1459. Sheet 17.
9. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 274. List 1. File 3071. Sheet 65.
10. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 278. List 1. File 187. Sheet 208.
11. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 285. List 1. File 430. Sheet 33.
12. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 316. List 1. File 22. Sheets 28-29.
13. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 442. List 147. File 885. Sheet 1.
14. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 442. List 39. File 572. Sheets 5-6.

15. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 533. List 1. File 293. Sheets 1-2.
16. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 533. List 1. File 603. Sheets 2-2 back.
17. Central State Historical Archives of Kyiv. Fund 533. List 1. File 907. Sheets 5-6.
18. Hordii Pshenychnyi Central State Film, Photo, and Sound Archive. Photo of Lukyanivska Prison. Inventory number 2-32430.
19. Hordii Pshenychnyi Central State Film, Photo, and Sound Archive. Photo of the Forced-Labour Camp on Sakhalin. Inventory number 2-39152.
20. Arrest of Counterfeiter. (1911, May 8). *Southern Coin*, 152, 3. [In Russian].
21. Gendarme Counterfeiter. (1911, April 9). *Kyiv Responses*, 48, 4. [In Russian].
22. Gendarme Counterfeiter. (1911, April 18). *Southern Coin*, 132, 2. [In Russian].
23. Falsification of Railway Documents. (1916, November 16). *Evening Newspaper*, 1269, 2. [In Russian].
24. Falsification of Sugar Cards. (1916, November 16). *Evening Newspaper*, 1269, 4. [In Russian].
25. Counterfeit Coin Dealer. (1898, March 25). *Kyiv Word*, 3666, 3. [In Russian].
26. Case of Fake Coupons. (1914, May 17). *Rada*, 110, 3. [In Russian].
27. Forged Deeds Factory. (1916, May 10). *Evening Newspaper*, 1061, 3. [In Russian].
28. Forged Deeds Factory in Kyiv. (1913, June 20). *Poltava Herald*, 3156, 4. [In Russian].
29. Forged Deeds Factory. (1907, October 13). *Kievlyanin*, 283, 3. [In Russian].
30. Forged Deeds Factory. (1913, June 14). *Southern Coin*, 877, 3. [In Russian].
31. Counterfeit Coin. (1898, February 1). *Kyiv Word*, 3615, 3. [In Russian].
32. Counterfeit Three Ruble. (1893, July 10). *Kievlyanin*, 188, 2. [In Russian].
33. Counterfeiter. (1907). *Kievlyanin*, 294, 4. [In Russian].
34. Counterfeit Money in Kyiv. (1912, September 22). *Kyiv Post*, 1162, 2. [In Russian].
35. Counterfeit Money in Kyiv. (1912, September 25). *Kyiv Post*, 1163, 3. [In Russian].
36. Counterfeit Money in Kyiv. (1912, October 1). *Kyiv Post*, 1169, 3. [In Russian].
37. Counterfeit Twenty-Kopeck Coin. (1893, July 21). *Kievlyanin*, 199, 2. [In Russian].
38. Counterfeit One Hundred Rubles. (1893, March 24). *Kievlyanin*, 83, 2. [In Russian].
39. Counterfeit Three Ruble. (1893, March 27). *Kievlyanin*, 86, 3. [In Russian].
40. Counterfeit Money. (1911, November 16). *Southern Coin*, 335, 3. [In Russian].
41. Kotsur, V. & Boiko-Gagarin, A. (2019). Napoleon Russian Forged Assignations in Naddniproianshchyna (over Dnipro Land). *East European Historical Bulletin*, 11, 66-77.
42. Boiko-Gagarin, A. (2017). Half of the Counterfeit Matrix for the Forgery of the Ruble by Nikolai II Romanov. *Banking Bulletin*, 12, 57-58. [In Russian].
43. Boiko-Gagarin, A. (2016). Falsification of Coins and Banknotes in Poland until 1917 According to the Materials of Ukrainian Press. In K. Filipow (Ed.), *Forum Numizmatyczne. Pieniądz i Mennice. Studia i Materiały*. Białystok: Ośrodek Badan Europy Srodkowo-Wschodniej, 2016, 1. Pp. 103-109. [In Russian].
44. Boiko-Gagarin, A. (2020). The Professional Identity of the Money Counterfeiters in the Middle of the 19th Century – Early 20th Century. *The Journal of Ukrainian History*, 41, 69-77. DOI: 94.10347/2522-4111.2020.41.1.9 [In Ukrainian].
45. Demmeni, M. (1887). *Collection of Decrees on the Coins and Medals in Russia, Placed in the General Assembly by Law from 1649 to 1881. Vol. 1*. Saint Petersburg: Grand Duke Georgij Mixajlovich Publishing. [In Russian].
46. Kolobova, I. (2015). The Materials of the National Historical Archive of Belarus about the Activity of the Money Counterfeiters in the 19th Century. In K. Filipow (Ed.), *Pieniądz a propaganda Wspólne dziedzictwo Europy. Studia i materiały*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Numizmatyczne. Pp. 207-209. [In Russian].
47. Kotliar, M. F. (1965). Status and Prospects of Development of Ukrainian Numismatics. *Ukrainian Historical Journal*, 11, 31-32. [In Ukrainian].
48. Orlyk, V. (2012). To the Question of the Financial Component of the War of 1812. In V. Smolii et al. (Eds.), *Proceedings of the International Scientific and Methodological Conference "Patriotic War of 1812 and Ukraine: A View through the Ages"*, Kyiv, 2012, December 5. Kyiv: Institute of the History of Ukraine. Pp. 34-35. [In Ukrainian].
49. Orlyk, V. (2011). On the Question of the Methodology of Research of the Problems of Economic History of the Russian Empire. *Problems of the History of Ukraine of the 19th – Early 20th Centuries*, 18, 59-64. [In Ukrainian].
50. Orlyk, V. (2010). The Pre-revolutionary Financial and Legal Literature as a Source for Studying the Problems of the Financial Policy of the Government of the Russian Empire in the Late 18th – Early 20th Century. *History of Science and Biography Studies*, 2. Retrieved from: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/89451/1/55963045.pdf>
51. Orlyk, V. (2006). Yegor Kankrin and the Fiscal Policy of the Russian Empire in Right-Bank Ukraine in the 2nd Quarter of the 19th Century. *Special Historical Disciplines: Theory and Methodology*, 13, 97-110. [In Ukrainian].
52. Orlyk, V. (2003). State Chambers in the System of Financial Management of the Russian Empire at the End of 18th – 19th Century (on the Materials of the Kyiv Province). *Ukrainian Historical Journal*, 2, 66-73. [In Ukrainian].
53. Orlyk, V. (2008). The Methodological Aspects of the Study of Tax Policy Issues in the Ukrainian Provinces of the Russian Empire in the 1st Half of the 19th Century. *Ukrainian Historical Journal*, 5, 187-195. [In Ukrainian].
54. Orlyk, V. (2007). *Tax Policy of the Russian Empire in Ukraine in Pre-reform Period: a Monograph*. Kirovohrad: Imeks-LTD. [In Ukrainian].
55. Orlik, S. (2018). Russian Fake Credit Bills in Galicia during the First World War. *Banking Bulletin*, 2, 51-54. [In Russian].
56. Orlyk, S. (2015). Retail Stamps and Treasury Notes in Monetary Circulation in Ukraine during the First World War. *Special Historical Disciplines: Issues of Theory and Methodology*, 26-27, 141-148. [In Ukrainian].
57. Orlyk, S. & Boiko-Haharin, A. (2017). Money Counterfeiting in Ukraine during the WWI. *The Ukrainian Numismatic Annual*, 1, 143-164. [In Ukrainian].
58. Orlyk, S.V. (2018). *Financial Policy of the Russian Government in the Occupied Territories of Galicia and Bukovina during the First World War (1914-1917)*. Bila Tserkva: Pshonkivsky O. V. [In Ukrainian].
59. Sokol'skij, V. (1873). *About the Violations of Monetary Charters. Historical and legal research*. Kyiv: [s. n.]. [In Russian].
60. Stefanovskij, E. (1977). The Counterfeiting of Some Credit Notes of Russian Empire in the End of the 19th Century. *Soviet Completist*, 15, 160-163. [In Russian].

Надійшла до редколегії 11.03.20

A. Boiko-Haharin, PhD in History
National Museum of the History of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE MONEY COUNTERFEITERS IN KYIV REGION IN THE 19th – EARLY 20th CENTURY

The article deals with the processes of counterfeiting and the attempts to sell the forgery coins and banknotes during the 19th – early 20th centuries in the Kyiv region, which were analyzed basing on files of historical archival funds and materials of the press of that time. The peculiarities of counterfeiters activity in the specified region were determined, the main centers and areas of counterfeiters manufacturing were established, as well as the places and conditions of their sale. Most of the sources cited in this article are published for the first time. There were also periods of increase in counterfeiters activity in Kyiv and in the provinces. In addition to the data over the circulating money counterfeits (coins, assignations and credit notes), we also provide the data on the revealed facts of counterfeiting of treasury bills, tax stamps and money surrogates. The conclusions obtained in the article allow us to imagine the extent of the problem of counterfeiting money in the Kyiv region and to make the topography of the main areas of counterfeiting detection. The research is highly relevant and has high scientific significance not only for the history of money circulation and numismatics, but also for the history of criminalistics and jurisprudence.

Keywords: Russian empire, Kyiv province, money counterfeiting, criminalistics, archival sources, pre-Soviet newspapers.